

Att se upp till, se ner på eller helt enkelt att bara se

KJELL ALBIN ABRAHAMSON

DE KONSERVATIVA HAR FEL, det var inte bättre förr. Däremot var det säkert enklare. Ta till exempel Linné från Frihetstiden, vår vetenskapliga guldålder, med snillen som Anders Celsius, Emanuel Swedenborg och, som sagt, vår store vetenskapsman Carl von Linné. För honom var det så enkelt, utlänningar kunde kartläggas, precis som växter.

Nordamerikas indianer var rödaktiga i hyn, hade gles skäggväxt och var av naturen envisa och koleriska.

Afrikanerna var mörka, generellt sett lata och likgiltiga.

Asiaterna var genomgående melankoliska, högdragna och giriga.

De blonda, blodfulla och muskulösa européerna var däremot spetsfundiga, uppfinningsrika och - jag misstänker att det också var en positiv egenskap - bar åtsittande kläder.

Linnés karakteristik, så genomsyrad av herrefolksmentalitet, är tack och lov omöjlig idag. Ändå vet vi väldigt lite om hur vi får våra bilder av främmande länder och främmande folkslag, eller för att använda ett mer politiskt korrekt ord, "etnisk grupp".

Alla vi som är födda i Hitlers bruna slagskugga har alltid varit försiktiga med att tala om "nationalkaraktärer", vi har dragit oss för att försöka systematisera vad som skiljer ett folk från ett annat. Idag när vi alla äter pizza, kebab och hamburgare, när vi alla köper möbler på Ikea, ser samma filmer och klär oss på Hennes & Mauritz misstänker jag dock att intresset för särskiljande kulturer och traditioner kommer att öka.

Jag tror dessutom att våra välmenande svenska politiker i årtionden gjorde fel när de försökte övertyga svenskar om att de invandrare, de politiska och ekonomiska flyktingar, som kom till vårt land var "precis som vi, det är ingen skillnad mellan dom och oss".

Politikerna hade rätt - och fel! Som människor är det ingen skillnad mellan invandrarna och oss svenskar. Genetiskt finns ingen skillnad. Rasister göre sig alltså inte besvär. Det känns nästan pinsamt att behöva betona det, men vi är alla människor, alla har vi lika värde. Den som tvivlar på detta bör läsa 1999 års upplaga av telefonkatalogen. Där finns som bilaga Förenta Nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.

Om den läsningen uppfattas som alltför torf och akademisk rekommenderas William Shakespeares *Köpmannen i Venedig* och den rike juden Shylocks berömda monolog i tredje akten. Där finns en lysande sammanfattning av att alla människors är likadana:

If you prick us, do we not bleed?
if you tickle us, do we not laugh?
if you poison us, do we not die?
and if you wrong us, shall we not revenge ?

Politikerna hade rätt; invandrarna, folk i främmande länder, "de andra", är precis som vi. Politikerna hade fel; invandrarna, folk i främmande länder, andra etniska grupper är inte som vi svenskar. Det borde inte vara kontroversiellt att erkänna detta.

På polska finns talesättet *Co kraj, to obyczaj*, alltså att varje land har sina seder. Ett sådant uttryck hade inte varit särskilt gångbart i Sverige. Jag tror att genom att inte öppet våga diskutera, ja kanske inte heller debattera kulturskillnaden, så lades grunden till den rasism som vi på senare tid sett draksådden av.

Jag tycker att det är befriande när människor ställer okomplicerade frågor som: Varför springer kenyaner så fort? Varför finns inga brittiska kompositörer av seriös/klassisk musik av världsklass? Varför cyklar aldrig polacker? Varför finns inga världsberömda ryska filosofer? Varför tål svenskar, i motsats till en majoritet av jordens befolkning, att dricka mjölk?

Under några år i slutet av 70- och början av 80-talet, arbetade jag som byrådirektör på Svenska Institutet. Det var en intressant arbetsplats för den som i likhet med mig är intresserad av främmande länder och kulturer. På Svenska Institutet tvingades vi ofta att ställa oss frågan om svenskarnas nationella särdrag. Hur skulle vi i skrifter, utställningar och filmer presentera vårt land och vår kultur på ett begripligt sätt? Det blev många och spännande diskussioner.

—Svenskarna är stela, arbetsamma och auktoritetsbundna, hävdade någon.

—Inte alla, svarade nån annan. Svenskarna är inte stela utan anpassningsbara, inte auktoritetsbundna utan konkurrensinställda, inte...

Så pågick diskussionen dag efter dag, år efter år. Under åren på Svenska Institutet testade jag mina yrkesmässiga frågor på vänner, släktingar och grannar. Det var då det slog mig med en fullständigt förödande tydlighet: majoriteten av svenskarna i min "referensgrupp" hade aldrig ställt sig frågan vad det betyder att vara svensk. Fransmän kan understundom fråga sig, eller bekymra sig över, hur det kommer sig att det finns folkslag som inte är fransmän. Svenskarna hade inte ens ställt sig den frågan. Att vara svensk var ett naturtillstånd och inget att filosofera kring. Att vara svensk var något lika självklart som allemansrätten. Därför behövde inte vi som andra länder en nationaldag. Därför behövde inte vi som folk något nationaldrama eller någon nationalroman.

Inställningen hade säkert sina fördelar. Men jag tror också att många svenskar, framför allt när massturismen satte igång och de stora invandrargrupperna började komma till Sverige, kände sig vilsna i tillvaron, överdrev hotet med eller romantiserade det främmande. Den bristande svenska identiteten försämrade orienteringsförmågan i Sverige och i omvärlden.

Det finns fyra viktiga förklaringar till svenskarnas bristande nationella identitet.

- 1) Den långa freden. Det var länge sedan vi med risk för liv och lem tvingades försvara vårt fosterland, försvara våra värderingar, vår kultur. Fred blev i Sverige ett normaltillstånd.
- 2) De gyllene åren. Det faktum att det ekonomiskt gick så bra för Sverige och att vi de facto var världsledande på en rad områden gjorde att vi svenskar tog det alldeles för givet att just vi skulle bära ledartröjan.

3) Den svenska neutralitetspolitiken är ytterligare en viktig faktor. Med den världsunika neutralitetspolitiken placerade vi oss själva i ett smart ingenmansland bortom ont och gott, vi behövde inte ta ställning i kampen mot fascism och kommunism. Och, det bästa av allt, vi kunde därefter skörda de ekonomiska frukterna av att andra gjort det ideologiska renhållningsjobbet åt oss.

4) Den fjärde och sista faktorn är "den svenska modellen". Uttrycket myntades redan på 30-talet, det handlade om kollektiva lösningar och uppgörelsen på arbetsmarknaden. Det var inte alltid sol-klart vad den svenska modellen innebar, mer än att den var världsbäst och återigen placerade oss, precis som neutralitetspolitiken, i det smarta ingenmanslandet mellan den kapitalistiska världen i väst och den realsocialistiska i Öst.

Gemensamt för de fyra punkterna är att de inte tvingade svensken till ett agerande eller till ett aktivt val. Svenskheten blev ett naturtillstånd, inte en nationell identitet.

Ibland undrar jag om svenskarna ens vet var landet ligger. Att vi bor grannar med USA men inte med stormakten Ryssland är självklart. Men var ligger Sverige? Nationalsången, som aldrig avslöjar landets namn, ger ingen större vägledning. Där talas om "vår fjällhöga nord och våra ängder gröna". Däremot inte ett ord om Sverige som kuststat, som en maritim nation. Det är landsbygdsidentiteten som dominerar, inte ett ord om vår geografiska position mellan det salta Västerhavet och Östersjöns bräckta vatten. Folkrättsexperten på UD Marie Jacobsson har påpekat det märkliga med detta med tanke på att 38 procent av Östersjöns yta är svenskt intresseområde. Sverige, ett land befolkat av landkrabbor, är därmed den största Östersjönationen.

-Varför tror du att Sveriges Radio sänder sjörapporter från SMHI flera gånger om dagen? brukar jag fråga.

- Det har jag aldrig tänkt på, blir det vanligaste svaret.

Att havet inte ingår i de flesta svenskars nationella självbild kan ibland få ödesdigra konsekvenser. Många länder drabbades av den svåra Estonia-katastrofen. Endast i Sverige uppstod en närmast hysterisk debatt om att liken ovillkorligen måste bärgas och att havet inte är en naturlig gravplats.

Det är med främmande folk precis som med restauranger, ibland fattar man bara inte hur vissa kan få ett så oerhört gott rykte. Säg Frankrike och som hos Pavlovs hundar kommer genast dreglet om kultur, *élan*, fantastisk mat och goda viner. Att var fjärde fransman lägger sin röst på ett extremparti till höger eller vänster är liksom inte så viktigt. Säg däremot Tyskland och genast kommer brölet om nazister, skråniga tyskar och dumdryghet. Inget annat land har så grundligt gjort upp med sitt nazistiska förflutna, ändå anklagas Tyskland ständigt för nazism.

Polacker finns också på skalan av folk att se ner på. Polacken ska enligt svensk definition köra omkring i en löjligt liten Fiat med ett begagnat svenskt kylskåp på taket. När polacker däremot kör om oss i nya Mercedes eller BMW, ja då vet vi att det rör sig om biltjuvar eller knarksmugglare. Det vet också tyskarna: *Besuchen Sie Polen, Ihr Auto wartet schon auf Sie.* Eller: *Am Morgen gestohlen, am Abend in Polen.*

Sen är det liksom inte så viktigt att det i fjol stals fler bilar i Sverige än i Polen. I fjol stals 43 000 bilar i Sverige, det blir en bil var 15:6 minut. Naturligtvis var nästan alla biltjuvar svenskar. Vem skulle komma på idén att kalla svenskarna för en nation av biltjuvar?

År 1997 besökte 650 000 polacker Sverige. Av dem togs 394 av polisen för oegentligheter. Det blir ungefär en halv promille. Naturligtvis finns det tjuvaktiga och kriminella polacker, det är inte det jag försöker bortförklara. Vad jag vill peka på är bara att vissa folk och länder har gott rykte, andra inte. Har ni hört talas om invandrarbarn från USA och England som mobbas i svenska skolor för att de är invandrare?

Vitryssar är ett annat folk som vi svenskar inte behöver bry oss om. I min senaste bok *Vitryssland, 89 millimeter från Europa* skriver jag:

Jag undrar till exempel hur många telefonsamtal som ledningen för Sveriges Riksbank ringt för att förhöra sig om Tamara Vinnikova? Den före detta riksbankschefen nar suttit i husarrest sen 1996 men är sen april 1999 spårlöst försvunnen. Ryktet säger att hon visste för mycket om president Lukasjenkas konton i Schweiz. Hur många brev har rektorer för Sveriges universitet skickat till Lukasjenka när kända vitryska professorer och forskare kastats i fängelse och misshandlats? Hur många fax har SAF och Industriförbundet skickat med bekymrade undringar hur det kommer sig att så många vitryska näringsidkare sitter i häkte i årtal utan rättegång? Hur många e-post har LO och TCO skickat när fackföreningsledare har misshandlats och fria fackföreningar upplösts? I hur många av UD:s kurirsäckar finns skrivelser från den svenska regeringen som uttrycker sin förvåning över den förre inrikes-

ministern Jurij Zacharenkas försvinnande? Hur många svenska partiledare har i sina tal protesterat mot att vitryska partiledare och parlamentariker sitter fängslade eller trakasseras?

Den enda jag med säkerhet vet är följande: hade det gällt ett annat land skulle den svenska aktiviteten varit betydande. Svenskars nedlåtande syn på polacker, vitryssar, ryssar, ja på slaver överhuvud taget har förhoppningsvis inget att göra med Hitlers karakteristik av slaver som Untermenschen. Däremot har det kalla kriget gjort många svenskar likgiltiga för vad som sker i vår geografiska närhet. Visst kan svenskar med engagemang försvara mänskliga rättigheter, men helst då i länder som Östtimor eller Zimbabwe.

Den nedsättande svenska attityden mot polacker har sina traditioner. Fredrik Böök skrev i ett brev 1916: "Med polackerna kan jag ju aldrig sympatisera riktigt." Ibland kom kritiken eller likgiltigheten från ganska överraskande håll: "Jag kan aldrig hysa något medlidande med polackerna: Polens undergång var självförvållad." Så skrev Johan August Lundell 1894, han var Sveriges förste professor i slaviska språk. Nog är det väl så att idiotierna är färre nu för tiden. Tack och lov hör man ingen akademiledamot säga: Med tibetanerna kan jag ju aldrig sympatisera riktigt. Ingen professor hörs tack och lov säga: Jag kan inte hysa något medlidande med kurderna.

Det vore intressant att lite närmare undersöka svenska skönlitterära skildringar av Polen under den så kallade Folkrepubliken. Det skulle bli en ganska dystert bild av oss svenskar som ett sexuellt utsvultet och otroligt vodkatörstigt folk. Jag tänker på böcker som Jacques Werups *Returbiljett Polen*, Arne H. Lindgrens *Vägen till Kamień Pomorski* eller Jan Henrik Swahns *Äventyret & kärleken*. Redan den polska Nobelpristagaren Henryk Sienkiewicz konstaterade att svenskarna är "ett hungrigt folk". Man skulle också kunna kalla svenskar för sentida karoliner på vodkans och sexualitetens slagfält.

Jag har i mitt liv inte träffat något folk som är tillfredsställt med hur det framställs i utländska media. Samtidigt tror jag att polacker är osedvanligt känsliga för vad som skrivs om dem i t.ex. svensk press. Ibland har polackerna rätt. Till exempel när Kommunalarbetarförbundets tidning skrev att det var oroväckande att Solidaritet vann parlamentsvalet eftersom Solidaritet är så nära allierad med den katolska kyrkan. Skribenten ansåg dessutom att Maciej Zarembas

artiklar i *Dagens Nyheter* om tvångssteriliseringen i själva verket var en attack på den fria aborträtten - "hans [Zarembas] katolska syn lyser igenom".

När *Svenska Dagbladet* hösten 1999 hade en artikel med rubriken "Krakow är ingen avkrok" hörde många upprörda polacker av sig till mig. Generöst tolkad är rubriken riktig, Krakow är ingen avkrok utan en av Centraleuropas vackraste och största turistattraktioner med 1,2 miljoner invånare, universitetet är långt äldre än de i Lund och Uppsala och där finns 77 gallerier och 38 museer. Polackerna som ringde mig var dock upprörda och Krakówbor som trampats på sin värdighet är det ilsknaste som finns.

Under alla mina år i Polen har jag naturligtvis läst många tokiga artiklar om Sverige. Vi får leva med att mer eller mindre professionellt skrivna artiklar alltid kommer att publiceras. Rasism och hets mot folkgrupp är naturligtvis fullständigt oacceptabelt.

I *Sydsvenska Dagbladet* hittade jag för ett par år sedan en intressant artikel med rubriken "Polacker dåligt bemötta i Malmö." Artikeln började:

Det är inte bara turister utan även seriösa polska affärsmän som rapporterar om inreseproblem i Malmö och uppger sig fyrkantigt behandlade av polisen. Skånska företag protesterar mot att deras affärskontakter från Polen möter nedlåtande och kränkande attityder vid gränsen. [...] Flera bolag motsätter sig att deras gäster från Polens näringsliv blir nesligt bemötta vid gränsen i Malmö. [...] Proceduren i Ystad präglas i mindre grad av kylig misstänksamhet.

Att Ystad lyfts fram som ett föredöme tvingar mig att osäkra min kritiska revolver. Den 12 oktober 1997 hade nyhetsbyrån TT ett intressant telegram med rubriken "Anhållna för stöld av glasögonbågar". Så här stod det:

Ystad (TT). Stulna glasögonbågar och rakblad. Det hittade tullen i Ystad när de kontrollerade en bil på väg till Polen. Fyra män anhölls på söndagsmorgonen av Ystadpolisen.

Männen, som är i åldrarna 20-30 år, är misstänkta för häleri. Alternativt grov stöld.

— Det har förekommit många stölder av just glasögonbågar och rakblad, som är bristvaror i Polen, säger vakthavande befäl vid Ystadpolisen till TT.

Jag blev så fascinerad av detta telegram att jag ringde upp det vakthavande befälet och frågade om han blivit riktigt citerad? Jodå.

—Men, försökte jag hjälpande, kanske du i hastigheten valde fel ord, du sa "bristvaror" men du menade kanske stöldbegärligt goda eller varor lätta att kränga som tjuvgods.

—Nej, ja sa bristvaror, framhårdade polisen.

—Har du varit i Polen på senare år? -Nej.

—Där finns så mycket glasögonbågar och rakblad att man kan drunkna. Det blev tyst i telefonluren, därefter kom förklaringen till uttalandet.

—Vi på Ystadspolisen har alltid sagt det där om bristvaror.

Livsmedel har bäst-före-datum. Det har inte åsikter om främmande länder. Obsoleta föreställningar hänger kvar. Människor bär omkring på många föråldrade uppfattningar. Vi människor tycker om att se upp till eller se ner på andra folk. Tänk om vi helt enkelt bara kunde se varandra, med alla brister och förtjänster.

Avslutningsord

Det hör till den politiska retoriken idag att lovprisa Sverige som ett mångkulturellt land. *Multikulti* är ett honnörsord. Men om man tittar på många förorter utanför våra storstäder är de snarare mono-än mångkulturella. Segregationen mellan svenskar och utlänningar är i det närmaste totalgenomförd.

Inte heller i våra kulturimpulser är Sverige ett mångkulturellt land. Det gäller tyvärr även kulturinstitutioner som Sveriges Television som inte behöver ta kommersiella hänsyn. Inom konstens alla områden - från den smala, skönlitteraturen till den breda, kommersiella filmen - är den anglosaxiska dominansen fullständigt bedövande. Jag ser det som ett stort hot mot internationell förståelse och tolerans för främmande kulturer att svenskarna håller på att förvandlas till ett standardiserat Walt Disney-folk där allt ska ses, tolkas och förstås genom det angloamerikanska prisma. Eller som den store finländske dirigenten Esa-Pekka Salonen uttryckt det i en intervju där han kallar Sverige för ett land "där allt som bara luktar amerikanskt hyllas och bejublas. Svenskarna har alltid varit väldigt ivriga att bli av med sin egen identitet, konstigt nog".

Jo, nog är det konstigt.

STOCKHOLM